

ASPECTS OF CHURCH MUSIC FROM THE ARAD AREA IN THE 19TH CENTURY

Petrică RUSU
PhD Student, University of Oradea

Abstract: The musical life in Western Romania in the 19th century was centered on the city of Arad. It became the cultural, theological and missionary center of the Romanian Orthodox in the 19th century in this part of the country. The present research focuses on historiographical, theological and cultural aspects that place the Arad Orthodox Romanians in the center of the concerns of the Romanian West. The prestigious institution mentioned, respectively the theologians and the people of culture who consecrated it, is the subject of the present academic incursion.

Keywords: Arad, theology, preparation, music, culture

I. Învățământul teologic din Arad

Instituțiile care au dezvoltat conștiința națională și au contribuit la educația și întărirea elementului românesc din părțile bănățene, arădene și bihorene la începutul veacului al XIX-lea au fost Preparandia și Institutul Teologic de la Arad. Importanța Institutului Teologic din Arad, înființat în 1822, este dată de faptul că în Transilvania exista doar o singură școală românească, cea de la Sibiu.¹

Apariția și dezvoltarea unui învățământ teologic la Arad, s-a datorat concurenței făcută de catolicii și protestanții din Transilvania, dar și datorită dezvoltării Bisericii Ortodoxe.

Așa cum este și firesc, formarea intelectuală a preoților este foarte importantă, pentru că preotul era cel mai învățat reprezentant din cadrul comunității, capabil să-i învețe și pe credincioși.

Informațiile despre învățământul teologic arădean din secolul al XVIII-lea sunt foarte puține. Școli teologice în adevăratul sens al cuvântului, cu predare sistematică teologică întâlnim după 1750.

Istoricul bănățean Nicolae Titu Velea amintește de "școlile mănăstirești"², iar pentru părțile arădene și bihorene astfel de centre de cultură au fost mănăstirile Hodoș – Bodrog și cea de la Șiria. Pe lângă aceste școli mai existau și școli private, dezvoltate pe lângă protopopi, preoți sau alți cărturari.

Aceste cursuri aveau, fără îndoială, un caracter religios, urmărind pregătirea viitorilor preoți prin citire, scriere, tipic și cântare bisericească. Lipsa unui învățământ teologic organizat este suplinit printr-o pregătire pe lângă preotul din sat, ori pe lângă

1 Pavel VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, (Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei: 2013), 11.

2 Nicolae Tincu VELEA, *Istoria bisericească politico – națională a românilor*, (Sibiu: 1865), 198.

alt cleric sau dascăl dintr-o parohie, abilitat a elibera un atestat de învățătură, unde își însușeau cunoștințele elementare pentru a putea intra în cler.³

Elementele care se asimilau în această modalitate erau scrisul, cititul, tipicul și cântarea bisericească. Astfel, candidații își asigurau un nivel minim de cunoștințe.

În 4 octombrie 1749, la reședința mitropolitană, mitropolitul Pavel Nenadovici, înființează la Carloviț școala clericală "Acoperământul Născătoarei de Dumnezeu". Această școală a fost binevenită pentru românii ardeleni, arădeni, bănățeni și bihoreni și poate și din alte locuri.

Prin grija mitropolitului Ștefan Stratimirovici, în anul 1794, au fost redeschise cursurile școlii teologice de la Carloviț. Mitropolitul considera că un candidat la preoție trebuie să cunoască scrisul, cititul, Catehismul, Tâlcuirea Vechiului și Noului Testament, Pravilele soboarelor, Istoria sârbească și Istoria Bisericii. Mai târziu se adaugă și Dogmatica, Morala și Apologetica, Pstorala, Omiletica, Datoriile preoților de mir, Tipicul, Cântarea Bisericească, Tâlcurile Evangheliilor și Apostolilor, dar mai ales Metodica și Didactica, pentru că mulți dintre absolvenți funcționau ca învățători.⁴

Necesitatea absolvirii unor astfel de cursuri era susținută și de episcopul Pavel Avacumovici al Aradului. Într-un raport din 31 decembrie 1807, se arăta foarte nemulțumit de lipsa unor școli clericale. Imediat după venirea sa ca episcop la Arad a căutat să înființeze o școală clericală, hotărând să nu mai hirotonească pe cei care nu știau carte. Tineri romani au frecventat cursurile școlii de la Carloviț și la începutul secolului al XIX-lea.⁵

La mijlocul secolului XVII, episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului, a deschis o școală clericală la reședința de la Gai. Ea a fost frecventată, nu numai de aspiranții la preoție din Arad ci și din Ardeal și Maramureș, zone marcate profund de uniaticism.

În 1747 a fost pusă pentru prima dată în discuții problema înființării unui seminar ortodox diecezan la Timișoara, dar lucrul acesta s-a întâmplat abia în 1785, când, Moise Putnic ajunge mitropolit al Carlovițului. El a fost înștiințat că împăratul Iosif al II-lea a aprobat înființarea la Timișoara, pe cheltuiala statului a unui seminar teologic.

Episcopul Aradului Petru Petrovici, emite o circulară pentru trimiterea tinerilor la aceste cursuri în care se predau : Teologie Dogmatică, Istoria Bisericească, Canoanele, Datoriile preoților, Tâlcuirea Noului și Vechiului Testament. Profesori erau Pavel Kengeleț și Dimitrie Țichindeal. Acest seminar și-a deschis porțile doar în 1790, la data de 18 aprilie. Cursurile au durat fără întrerupere până pe 4 iulie, când se încheiau cu un examen public și festiv, prezidat de episcopul Timișoarei.⁶

În anul 1787 episcopul Pavel Avacumovici, aducea la cunoștința protopopilor, că toți cei care doreau să intre în treapta preoției, voiesc să fie dascăli sau învățători trebuie să urmeze cursurile școlii de normă care funcționează la Oradea. Cursurile durau 5

3 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*: 34.

4 Teodor BODOGAE, *Activitatea culturală a mitropolitului Ștefan Stratimirovici*, MA, nr. 5-6, (1959): 388.

5 Teodor BODOGAE, *Documente inedite privitoare la istoria învățământului teologic din Transilvania*, BOR, anul XC, nr 11-12, (1972): 1219.

6 Ion B. MUREȘIANU, *Slujitori ai Bisericii ortodoxe bănățene, în mișcarea de emancipare din secolul XVIII*, MB, anul XXXIV, nr. 11-12, (1984): 732.

săptămâni și se finalizau cu obținerea unui atestat. Fără acest atestat nu puteau fi hirotoniți.⁷

În data de 20 octombrie 1812, Consiliul de locotenență din Buda, aduce la cunoștința episcopului Pavel Avacumovici al Aradului, că s-a dispus deschiderea "școlii preparandiale naționale" sau "Școala regească preparandială greco-neunită a nației române" – prima școală pentru pregătirea învățătorilor pentru școlile românești.

Episcopul Pavel Avacumovici, prin circulara din 27 octombrie 1812, aducea la cunoștința preoților și credincioșilor din cuprinsul eparhiei arădene că școala preparandială din Arad se va deschide 3/15 noiembrie 1812. A poruncit pentru serbarea acestei zile, ca în toate bisericile să se săvârșească Sfânta Liturghie cu obișnuita cântare *Pe Tine Te laudăm*. Tot în această circulară episcopul îndrumă credincioșii să contribuie pentru susținerea școlii, iar cei care doreau de acum înainte să intre în cler, erau îndrumați să participe la cursurile preparandiei.⁸

Preparandia din Arad, devine principala instituție de pregătire a dascălilor și viitorilor preoți din Arad, Banat și Bihor. Ea deschide o nouă etapă, în mișcarea națională românească din părțile vestice. Dar valoarea cea mai mare a înființării Preparandiei, era dată de faptul că o mulțime de dascăli bine pregătiți erau trimiși în parohiile rurale, mulți fiind hirotoniți, chemați să lumineze poporul.

Cei dintâi profesori, încep misiunea didactică de la Preparandie în multe lipsuri, dar luptându-se și cu lipsa de sprijin a ierarhiei bisericești de la Carloviț. Aceasta nu vedea cu ochi buni deschiderea acestei școli.

La deschiderea cursurilor Preparandiei, a căror durată de studiu se întindea pe o perioadă de 15 luni, au fost numiți profesorii:

Preotul Dimitrie Țichindeal - preda Catehetica și Limba Germană

Ioan Mihuț din Șiclău – profesor de Pedagogie, Istorie și Metodică

Doctorul în Filozofie Iosif Iorgovici- Matematica și Geografia

Constantin Diaconovici Loga – Gramatica limbii române și "conșeptul românesc".

Nicolae Iorga, în *Istoria Literaturii Române*, considera corpul profesoral al Preparandiei drept "unul excepțional", fapt ce a transformat Preparandia într-un centru de cultură de mare importanță pentru formarea intelectualității românești din aceste locuri.⁹

Până la înființarea cursurilor clericale la Arad în 1822, mulți dintre absolvenții Preparandiei au intrat în cler. Cu toate acestea multe parohii erau vacante, iar candidații nu aveau pregătirea necesară pentru preoție. Disciplinele predate erau: Catehetica, Metodica, Epistolografia, Geografia, Istoria, Limba Germană, Limba Ilirică, Cântare și Tipic.¹⁰

7 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 40.

8 Iosif VULCAN, *Dimitrie Cichindeal. Date nouedespre viața și activitatea lui. Discurs de recepțiune ținut în Academia Română*, în "Analele Academiei Române", Seria II, Tomul XIV, 1891-1892. Memoriile Secțiunii Literare, (București: 1893), 328.

9 Nicolae IORGA, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol I, (București: 1969), 32.

10 Virgil GĂDINARU, *Aspecte inedite din activitatea Preparandiei arădene*, MB, anul XXXVIII, nr. I, (1988), 93.

I.1 Institutul Teologic din Arad (1822- 1876). Începuturi și Organizare

Problema educației clerului făcea parte din măsurile luate de Curtea de la Viena pentru a-și apropia masele. La fel și Mitropolia de la Carloviț, dar pentru alte motive.

În timp ce Curtea de la Viena milita pentru un seminar general pentru ortodocșii din întregul Imperiu, mitropolitul Ștefan Stratimirovici dorea înființarea de școli clericale în toate diecezele, după modelul Carloviț. În cele din urmă a biruit ideea mitropolitului.

În 1820, mitropolitul Ștefan Stratimirovici, a propus reorganizarea a 5 școli clericale, cu durată de 3 ani, având la bază școli pregătitoare:

Cea de la Carloviț- care va deservi Episcopiile Srem, Bacika și Buda

Cea de la Pacraț – Episcopiile de Pacraț și Carlstadt din Croația și Slovenia

Vârșeț, Timișoara și Arad, unde se afla cea mai numeroasă populație ortodoxă.

Din planul mitropolitului dintre acestea, doar la Timișoara nu s-a putut înființa.

Astfel, la 30 ianuarie 1822 s-a dat un decret imperial, potrivit căruia, la 1 noiembrie 1822 urma să se deschidă "școli clericale" în eparhiile Arad, Timișoara și Vârșeț. Toate cu majoritate românească dar conduse de ierarhi sârbi. La Arad limba de predare era româna iar la Vârșeț, erau două secții, sârbă și română.¹¹

Episcopul Iosif Putnic, administrator al Episcopiei vacante a Aradului, în octombrie 1822, aducea la cunoștință clerului din cuprinsul eparhiei, că odată cu începutul lunii noiembrie se va deschide la Arad, Școala Clericală. Dar lipsa banilor a făcut ca această deschidere să se amâne pe 1 decembrie 1822.

În mod sigur lipsa banilor, a fost cauza amânării cursurilor, pentru că școala și-a început cursurile abia în luna februarie 1823, cu 68 elevi, iar apoi numărul elevilor ajungând la 103.

În anul școlar 1823-1824 s-au înscris la cursul I – 49 elevi, iar la cursul II - 31 elevi.

În anii următori, datorită introducerii și a cursului III, numărul elevilor scade. Selecția devine mai riguroasă, iar în parohiile vacante ajung preoți cu o bună pregătire intelectuală. În tabelul celor hirotoniți se cerea să se menționeze și nota obținută la examenul de capacitate preoțescă. Acesta se susținea la sediul Consistoriul Episcopal, în fața unei comisii stabilite de episcop.

Examenul consta din citire, scriere, Catehism, Drept matrimonial, Cântare bisericească (cele 8 glasuri, irmoasele, podobiile) și Tipic bisericesc.¹²

Începând cu anii 1826-1827 cursurile se ridică la 3 ani și au fost primiți doar absolvenți de gimnaziu cu rezultate bune, lucru care s-a concretizat mai bine după anul 1833. Din păcate, lipsa unor tineri cu pregătire gimnazială completă, care să vină spre preoție, parohiile sărace, au constituit obstacole în calea formării unor clerici cu o bună pregătire intelectuală.

În timpul revoluției 1848-1849, cursurile au fost suspendate, iar după ce lucrurile s-au liniștit, atât autoritățile locale, cât și patriarhul de la Carloviț, nu s-au arătat dispuși pentru redeschiderea școlii, dorind ca ea să-și închidă definitiv porțile. Pentru autorități,

11 VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 48.

12 Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități. (1706-1918)*, (Cluj – Napoca: 2006), 249.

acest lucru însemna o instituție mai puțin de întreținut, iar pentru mitropolitul Iosif, un motiv ca viitorii preoți ortodocși români să-și desăvârșesc studiile în școlile sârbești.¹³

Într-o asemenea perioadă grea reprezentanții diecezei întruniți într-un sinod eparhial la Chișinău Criș au elaborat proiectul "Fond național bisericesc și școlar" prin care s-a cerut ajutorul tuturor parohiilor românești din cuprinsul eparhiei și se cerea menținerea Institutului Teologic.

Românii, în frunte cu administratorul eparhiei Patrachie Popescu, convinși fiind de importanța școlii cer redeschiderea Institutului Teologic. Deși s-au lovit de refuzul patriarhului, Patrachie Popescu intervine la Ministerul de Culte și Instrucțiunii Publice din Viena, iar prin ordinul nr 894 / 17 iunie 1852 se decretează redeschiderea cursurilor începând cu anul școlar 1852-1853.¹⁴

Cursurile au fost reluate în 17/30 noiembrie 1852, cu condiția de a primi doar absolvenți de 8 clase gimnaziale. Dar datorită diposițiilor în vigoare, puțini tineri s-au mai înscris.

Realitățile din parohii erau mai puternice decât ordinele împăratului. Astfel, episcopul Procopie Ivașcovici, începe a primi în Institut, pentru parohiile din zona Hălmagiului și Bihorului, tineri fără pregătire gimnazială. S-a făcut astfel o diferențiere între elevii Institutului: tineri cu 8 clase gimnaziale și tineri fără 8 clase. Pentru primirea acestora trebuia primit avizul Ministerului. Au fost cazuri când candidații au fost recrutați din rândul absolvenților Preparandiei, urmând ulterior să-și finalizeze studiile teologice.

În vara anului 1869 intră în vigoare Statutul organic și Biserica ortodoxă din Transilvania se organizează conform acestei legi. Această lege bisericească găsește Institutul, cu organizarea pe care o avea la începutul existenței sale: cu 3 ani de studiu, cu 2 profesori care aveau funcții consistoriale, un cantor, probabil un student mai răsărit și care se descurca în tipic și cântare bisericească. Așa s-a ajuns la necesitatea reformării Institutului.¹⁵

A urmat o perioadă cu multe frământări pentru Istitut. În cuvântarea prin care episcopul Ioan Mețianu, o ține cu prilejul deschiderii Sinodului Eparhial din 1875, atrage atenția deputaților, asupra mai multor propuneri făcute de Consistoriile de la Arad și Oradea cu referire la reorganizarea Institutului Teologic și a celui Pedagogic.

La ședința sinodului, deputatul Gheorghe Popa propune să se organizeze un Institut teologic-pedagogic cu 6 cursuri: 3 cursuri pedagogice și 3 cursuri teologice.

Încă de la deschiderea cursurilor clericale în 1822, au existat profesori cu mult devotament pentru tot ce însemna național și bisericesc, care au trebuit să facă față multor lipsuri în ceea ce privește renumerația, lipsa materialelor didactice, dar și ostilitatea conducerii ierarhiei sârbești.

Între profesorii Institutului amintim: pe preotul Gavriil Raț (protopop de Peștiș), preotul Gavriil Giuliani, capelan în Curtici, Învățătorul și diaconul Sofronie Simeon, Dimitrie Iacobescu, Grigorie Chirilovici, Petru Varga, Petru Popovici, Patrachie Popescu,

13 VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități. (1706-1918)*, 250.

14 Teodor BOTIȘ, *Institutul pedagogic greco ortodox român din Arad și viața Preparandiei*, (Arad: 1912), 530.

15 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 54-55.

Ghenadie Popescu, Ioan Raț, Arsenie Popovici, Dimitrie Antonovici, Petru Rațiu, Ioan Mezei, Ștefan Puris, Teodor Popovici, Iosif Ierotei Beleş, Miron Romanul, Andrei Alexandru Papp, Constantin Gurban, Vichentie Schelegia, Augustin Hamsea, Vasile Mangra și Ioan Ignatie Papp.¹⁶

În ceea ce privește profesorii care s-au ocupat de cântarea bisericească și tipic în această perioadă 1822-1876, trebuie amintit învățătorul și diaconul Sofronoie Simeon. Acesta a fost numit de episcopul Iosif Putnic. Un profesor devotat, care a dorit să-și sistematizeze catedra, dorind un cantor salarizat. Dorința lui se lovește de opoziția mitropolitului Ștefan Stratimirovici, care susținea că fondul clerical, din care se susțineau institutele teologie, nu dispune de banii necesari, iar școlile clericale nu au cantor salarizat.¹⁷

În toată perioada 1822-1876, în tot timpul a funcționat și câte un cântăreț bisericesc, de regulă un preot sau învățător din Arad, uneori un teolog, care predă Cântarea bisericească și Tipicul. Sinodul eparhial din 1871 decretează sistematizarea unui post definitiv de cantor bisericesc la Institutul clerical.

Cu începerea anului 1871-1872 în acest post este instituit învățătorul Petru Popovici din Arad.

În concluzie, putem afirma că aflându-se la începutul funcționării sale, Institutul Teologic nu dispunea de condiții adecvate pentru întreținerea elevilor într-un spațiu anume destinat cazării lor. Din acest motiv, ei erau nevoiți să se cazeze în oraș. Locurile nu erau tocmai potrivite cu moralitatea, dar mai ales pentru sănătatea lor.

Elevii, în fiecare dimineață, în zilele de peste săptămână, trebuiau să ia parte la rugăciunea de dimineață, însă prezența lor lăsa mult de dorit. Erau obligați să ia parte activ la cântarea bisericească de la strană și între timp se obișnuiau și cu regulile tipicului bisericesc.

După anul școlar 1826-1827, când cursurile s-au ridicat la 3 ani și în Institut au fost primiți tineri cu o pregătire mai bună, se îmbunătățește și disciplina școlară, eliminările fiind tot mai rare.

Pentru a putea supraveghea frecventarea bisericii și a orelor de Cântarea bisericească și Tipic de către elevi, profesorii introduc o evidență clară pe care o înregistrau într-un Catalog.¹⁸

Calitatea școlii se îmbunătățește începând cu anul școlar 1839-1840, când la conducerea Institutului ajung profesorii Patrachie Popescu și Ghenadie Popescu. Ei alcătuiesc un regulament de ordine interioară a Institutului precum și "Rânduiala după carea tinerimea clericală fără strămutate precum la ceasul cântării așa în sfânta Biserică a sta a avea". Locul unde aveau să stea teologii în biserică era partea dreaptă, iar în stânga stăteau preparanzii. O hartă arăta permanent locul fiecărui elev, din care se putea ușor controla cei ce absentau sau nu erau atenți.¹⁹

16 VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 60-64.

17 Pavel VESA, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, (Arad: 2008), 68.

18 VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 73.

19 VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 74.

I. 2 Institutul teologic – pedagogic (1876-1927)

Unirea Preparandiei cu Institutul Teologic, a fost opera episcopului Ioan Mețian, care a pus în aplicare o mai veche propunere a deputatului sinodal dr. Gheorghe Popa. Această propunere a fost făcută în Sinodul eparhial din 1875. Episcopul Ioan Mețian era conștient că din unirea celor două instituții de educație va rezulta un spor de inteligență și o mai bună pregătire teologică a candidaților la preoție.

Consistoriul arădean, pentru Sinodul din 1877, la propunerea deputatului dr. Nicolae Oncu, a pregătit un regulament de organizare internă a Institutului pedagogic – teologic. Acest regulament a rămas în vigoare până în 1886, când în prezența episcopului Ioan Mețian, este întocmită o comisie, care să redacteze un nou regulament. Acesta este intitulat Regulament pentru Institutul pedagogic-teologic român ortodox din Arad, rămâne în vigoare până în anul 1894, când, este întocmit altul pentru secția teologică.²⁰

O dată cu preluarea conducerii Institutului pedagogic-teologic de către Roman Ciorogariu se observă o preocupare pentru organizarea uniformă a celor 3 Institute pedagogice-teologice din cadrul Mitropoliei ardelen (Sibiu, Arad, Caransebeș).

Proiectul aflat în dezbatere, este definitivat de prof. Dr. Lazăr Iacob. Măsurile pe care le sugera priveau toate cele 3 Institute în vederea organizării lor unitare.

Între deficiențele pe care le constata la cele 3 școli teologice, se numără:

Lipsa unui plan de învățământ.

Încărcarea profesorilor cu prea multe ore.

Salarii mizere.

Lipsa unor biblioteci bine înzestrate.

Elevi cu o pregătire medie incompletă.

Lipsa unui spiritual cu pregătire teologică superioară, care să se ocupe cu dezvoltarea moral duhovnicească a viitorilor preoți.²¹

Se cerea introducerea unor noi discipline de învățământ: Filozofie, Statistică Bisericească în cadrul Istoriei Bisericești, Sociologie. Preconiza cinci catedre pentru studiile teologice: biblică, istorică, sistematică, practică și cântări bisericești. Pentru disciplinele pedagogice: Limba și literatura română, Economie și Igenă.²²

În 1918, pentru secția pedagogică este întocmit un nou regulament, de către prof. Sabin Evițian, alcătuit în conformitate cu normativele școlilor normale din statul ungar, iar din 1919, secția pedagogică se organizează separat de cea teologică, având caracter confesional, iar timpul de studiu de 8 ani.

În ceea ce privește secția teologică, aceasta funcționează în continuare de sine stătătoare, iar din 1927 este ridicată la rang de Academie Teologică, cu 4 ani de studiu.

La conducerea Institutului pedagogic-teologic s-au perindat de-a lungul timpului mai mulți profesori:

1. Ioan Rusu – 1876-1881

2. Vasile Mangra – 1881-1882 – cel care impune școlii o disciplină severă

20 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 77.

21 Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ la Sibiu 1786-1986*, (Sibiu: 1987), 165.

22 PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ la Sibiu 1786-1986*, 166.

3. Constantin Gurban – 1883-1884
4. Paul Tempea – 1884-1885
5. Iosif Goldiș – 1885-1886 – profesor de Limba și literatura română, un erudit, care aduce un nou climat în viața Institutului. El introduce conferințele profesionale (didactice) și se ghidează în administrație după modelul școlilor străine.
6. Augustin Hamsea – 1887-1901
7. Roman Ciorogariu – 1901-1917
8. Dr. Iuliu Iosif Olariu – 1917-1918
9. Dr. Teodor Botiș – 1918-1927

În 1887 la catedra de Cântări bisericești și Tipic este numit pentru ambele secții, profesorul Trifon Lugojan. El va preda până în 1918, cu excepția anilor 1900-1902, când Episcopia l-a trimis la specializare la Conservatorul din Leipzig.

În 1922 catedra de Cântare bisericească și Tipic este ocupată de Atanasie Lipovan, deoarece Trifon Lugojan a rămas ca profesor de Muzică vocală și instrumentală numai la școala normală.

Pe parcursul istoriei Institutului pedagogic – teologic s-au introdus și alte discipline necesare formării preoților: Isagogia, sau Introducerea în cărțile Sfintei Scripturi, Exegeza biblică, Teologia Fundamentală, Catehetica, Cronologia, Dreptul Canonic, Patrologia și Enciclopedia științelor teologice.²³

Pentru o mai bună însușire a cântărilor bisericești de către elevii celor două secții, teologică și pedagogică, conferința profesorală din 30 decembrie 1881, stabilește ca orele să se facă comun. Astfel, în anul I să se învețe cântarea celor 8 glasuri, în cântările de la Vecernia și Utrenia duminicilor și ale Sfintei Liturghii. În anul II, pe lângă repetarea glasurilor, elevii trebuiau să-și însușească irmoasele, heruvicul, pricesne și cântările sărbătorilor. În anul al III-lea, pe lângă continuarea cântărilor însușite până atunci se învăța cântările podobiilor. În Sinodul eparhial din 1884, la secția pedagogică se propune introducerea unor noi discipline: cântare, gimnastică și desen. Cu toate că disciplina cântare era introdusă, ținându-se în comun, posibil sinodul avea în vedere ca această disciplină să aibă loc separat pentru fiecare secție.²⁴

Între anii 1922 – 1927, Institutul teologic a funcționat cu 3 ani de studiu având următorul plan de învățământ:

Anul I : Teologie dogmatică, Studiul biblic, Istoria bisericească universală, Limba română, Științele pedagogice, Introducere în Filozofie, Cântare bisericească, Tipic, Muzică vocală (cor).

Anul II: Teologie dogmatică, Teologie morală, Omiletică, Exegeză, Istoria bisericească universală, Limba română, Științele pedagogice, Cântare bisericească, Tipic, Muzică vocală (cor).

Anul III: Omiletică, Catehetică, Liturgică și Pastorală, Exegeză, Drept bisericesc, Drept constituțional, Administrație bisericească, Muzică vocală (cor).²⁵

23 PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ la Sibiu 1786-1986*, 167.

24 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 93.

25 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 102

În ceea ce privește manualele folosite pentru Cântarea bisericească și Tipic informațiile sunt puține. Se foloseau în general cărșile de cult: Octoihul și Ceaslovul. Pentru anul școlar 1881-1882, se cerea Consistoriului eparhial să se procure vreo 40 de octoihuri pentru ca elevii să le folosească de manuale la orele de cântare.²⁶

Profesorul Trifon Lugojan a compus și tipărit cântări necesare slujbelor bisericești pe care le-a putut folosi și la catedră:

Liturghia pentru cor mixt, Arad 1901.

Calea mândriei și dorul, coruri bisericești pe motive populare, Arad 1904

Învierea, cor bărbătesc pe versuri de M. Eminescu, Arad 1904.

Strana (cele opt glasuri heruvice, irmoase, pricesne), Arad 1905.

Cântări bisericești pentru slujbe din Molitvelnic, Arad 1907.

Cele opt glasuri după cântarea fostului episcop Ioan Papp, aranjate pe note, Arad, 1912.

Cântări bisericești, partea a II-a: tropare, condace, mărimuri, svetilne, fericiri, heruvice, și pricesne, precum și alte cântări bisericești ce se cântă la sărbătorile de peste an, aranjate pe note, Arad, 1913.

Abia spre sfârșitul perioadei de care ne ocupăm a apărut Tipicul Bisericesc, întocmit de Aurel Popoviciu la Sibiu, 1917, întrebuințat și la școala arădeană.

I. 4 Serbarea centenarului Preparandiei 1912

În toamna anului 1912 se împlineau 100 de ani de la deschiderea cursurilor Preparandiei din Arad. Această serbare era considerată ca fiind o serbare a neamului românesc.²⁷

La propunerea unora dintre absolvenți, cei din conducerea Institutului pedagogic – teologic, de comun acord cu Centrul eparhial arădean, au hotărât ca în toamna anului 1912 să sărbătorească centenarul Preparandiei.

Așa cum reiese din Revista Biserica și Școala, din articolul intitulat "Cum serbăm? La centenarul Institutului pedagogic-teologic din Arad" s-a propus înființarea unui fond pentru serbarea acestui eveniment. Preotul Virgil Popovici, absolvent al Institutului și ajuns acum preot în parohia Ghiroda propunea suma de 20 coroane, "în semnul recunoștinței ce o păstrăm față de institutul care ne-a educat."²⁸

Manifestările au fost deschise în data de 3/16 noiembrie 1912 de către episcopul Ioan Papp, care a oficiat un parastas pentru profesorii decedați, iar la ora 11, în sala de festivități a Institutului a avut loc comemorarea centenarului. La ora 13, a avut loc o masă comună, iar la ora 20, în sala mare a restaurantului "Crucea albă", era aranjat de tinerii teologi, sub conducerea profesorului Trifon Lugojan "concentul tinerimei studioase"²⁹

26 BOTIȘ, *Institutul pedagogic greco ortodox român din Arad și viața Preparandiei*, 192.

27 Gheorghe CIUHANDRU, *În prag de sărbătoare. La jubileul preparandiei din Arad*, BS, anul XXXVI, nr. 44, 28 octombrie/10 noiembrie, (1912): 4.

28 REDACȚIA, *Cum serbăm? La centenarul Institutului pedagogic-teologic din Arad*, BS, anul XXXVI, nr. 40, 30 septembrie/13 octombrie (1912): 2.

29 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 134.

Cu prilejul aniversării, profesorul Avram Sădean a prezentat comunicarea despre *Apostolatul primilor profesor ai Preparandiei noastre* care în urma cercetărilor făcute în arhivele din Viena, Budapesta și Carloviț, scoate în evidență activitatea profesorilor primei școli de învățători din Episcopia Aradului. Cu ocazia acestor manifestații, corul școlii a intonat melodii naționale și compoziții de Ciprian Porumbescu, iar Vasile Goldiș în cuvântul său, a ilustrat biruința principiului național și cultural în slujba căruia au activat elevii și profesorii.³⁰

Festivitățile de la Arad nu au rămas fără ecou. În 6 noiembrie 1912, episcopul dr. Miron Cristea al Caransebeșului scria lui Roman Ciorogariu o scrisoare de apreciere a discursului pe care l-a ținut cu prilejul deschiderii serbării centenarului. La finalul manifestațiilor din aula Institutului, cu toții au coborât în curte pentru a depune o coroană de flori la bustul profesorului Teodor Ceontea.

Bibliografie

I. Cărți

Botiș, Teodor. Institutul pedagogic greco ortodox român din Arad și viața Preparandiei, Arad, 1912.

Botiș, Teodor. Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad. Arad, 1922.

Iorga, Nicolae. Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821), vol I, București, 1969.

Păcurariu, Mircea. Două sute de ani de învățământ la Sibiu 1786-1986, Sibiu, 1987.

Păcurariu, Mircea. Dicționarul teologilor români, ediția a doua, revizuită și înrădită, București, 2002.

Popeneagă, Mircea. Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867. Arad, 1979.

Velea, Nicolae. Tincu, Istorie a bisericescă politico – națională a românilor, Sibiu, 1865.

Vesa, Pavel. Clerici cărturari arădeni de altădată, Arad, 2008.

Vesa Pavel. Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități. (1706-1918), Cluj – Napoca, 2006.

Vesa, Pavel. Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948), Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013.

II. Studii și articole

Bodogae, Teodor. Activitatea culturală a mitropolitului Ștefan Stratimirovici, în M A, anul IV, 1959, nr. 5-6.

Bodogae, Teodor, Documente inedite privitoare la istoria învățământului teologic din Transilvania, în BOR, anul XC, 1972, nr 11-12.

Ciuhandu, Gheorghe. În prag de sărbătoare. La jubileul preparandiei din Arad, în "Bis. și Șc.", anul XXXVI, nr. 44, 28 octombrie/10 noiembrie, 1912.

Ciorogariu, Roman. Istoria școalelor noastre, în "Bis. Și Șc.", anul XXXII, nr. 21, 25 mai/7iunie 1908.

Grădinaru Virgil. Aspecte inedite din activitatea Preparandiei arădene, în MB, anul XXXVIII, 1988.

30 VESA, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, 135.

Mureșianu, Ion B. Slujitori ai Bisericii ortodoxe bănățene, în mișcarea de emancipare din secolul XVIII, în "MB", anul XXXIV, 1984, nr. 11-12.

Vulcan, Iosif. Dimitrie Cichindeal. Date noue despre viața și activitatea lui. Discurs de recepțiune ținut în Academia Română, în "Analele Academiei Române", Seria II, Tomul XIV, 1891-1892. Memoriile Secțiunii Literare, București, 1893.

Redacția, Cum serbăm? La centenarul Institutului pedagogic-teologic din Arad, în "Bis.și Șc."anul XXXVI, nr. 40, 30 septembrie/13 octombrie 1912.